

ՀԱՆԴԷՍ ԳՐԶԱԳՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԲՈՇԵԱՐԱՆՔ

ՄԱՐԴԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես էջ 68)

ՅԵՏ մարդակազմութեան կը գտնենք հետեւեալ վերջաբանը.

«Կատարեցա՝ մարդակազմութիւն և բըպտիսն առողջութեան և Եւ երակին ձանակէ(լ)ն, և գոգին և պօհրանին, և ամենայն նշանին հիւանդին. կառօքն Աստուծոյ մերոյ»:

Եւ կը սկսի խօսիլ երակ առնելու օգտակարութեան վրայ. գրութիւն մը որ ի հին բժշկարանս և ի հնունն շատ կը գործածուէր, մինչդեռ ըստ արդի բժշկական գիտութեան այդ գրեթէ ամենեւին չի գործածուիր: Մանկն բժիշկ հնազայն բժշկարանաց գրութեամբ արիւն առնելը զեղ կը համարի աւացտի, դիւացտի, փարացտի, թոքացտի, փայծկնացտի, սրտացտի, ստամոքացտի: Երկարօրէն կը խօսի այս նիւթին վրայ (էջ 113-117): Այս պարբերութեան կը յաշորեն մի քանի առաջարկական զեղեր. և յետոյ «Բան առ ընթերցողս նրբամիտս» վերնագրով տեսակ տեսակ հիւանդութեանց զեղերը և դարմանները կը գրէ. այս պարբերութեան մէջ (էջ 122-126) կը գտնուին շատ մը ուսումնական և աւելի բուսաբանական բնիկ և օտար բուսեր: Եւ ըստ բժշկարանի, զեղերէն ոմանք փորձելով, այլք եւ րադի մէջ տեսնուելով! և յարմարութեան փորձուելով և մաս մըն ալ կարծեօք կամ ենթադրութեամբ գտնուեր են:

Մեր նպատակն դուրս է հաս մի առ մի լիշկու բժշկարանիս զեղերն և առաջարկական կանոններն, յորոց ոմանք ներկայ գիտութեան առջեւ շատ ծիծաղելի են և առաջադիւանց շնորհքն ոչ գուրկ: Միայն իբրեւ նման բժշկարանիս գիտութեան, լեզուին և

ոճին կը յիշենք զեղերէն և դարմաններէն մի քանի հատ:

«Ունկն որ խօսի. — Կալ քեզ բողկի սերմ. ծնծէ ա (մէկ) էղմալ (հատ?) սոխ ծնծէ. ջուրն առ խառնէ միատեղ. և թող ա օր կենա, և լից ի մէջ ունկին»:

«Ախց կարմրութիւն. — Կալ քեզ մուրվէր ծառին սպիտակ ծաղիկը, յերկոյի ծառնուն լից վրան սակա ջուր, առաւտուն հան զջուրն իմպիկով, աչից մէջը լուա, որքան լուանաս զեն չունի»:

«Շրքունքն որ առի. — Կալ քեզ ա դրամ բրիտալ մինկալ. կէս դքալ մեղրի հետ խառնէ և օծէ»:

«Ատամնացառի. — Ի՞նչ ամաց մարդ մի մեծ առամ մի սկոյից հանելու. բայց մեծ ցաւ և ուռք ունի որ առամառակերն, զեղն, քէհրիպարի թէնիկը օծելով շատ ջուր եկաւ բերանէն առողջացաւ»:

«Հագի կամ կրծոց հիւանդութիւն. — Կալ քեզ սպիտակ հաթէմի ծաղիկ, էպէմ կեօ, մէհի ծաղիկ. հաննապ զուֆա օթի, պալար—գարա՝ էյր, էփէ սակա շաքար զանէ, քամէ ջուրն առ, առք տաք խմցուր»:

«Արիւն կտրելու. — Կալ քեզ որքան կամիս դուր. դիւ ի վերայ հրոյ թող այրի, մինչեւ փոշի լինի, և ապա մաղէ անցուր, և եղէ գամբ փշա զքիթն»:

«Առամնացառի. — Կալ քեզ որքան կամիս թոթուն. ջուրով եփէ և քամէ, դարա զարա թող անէ, թէ որ պատճառը միայն շատ հաւանդուուն է այս միայն բաւէ»:

«Վերեմին ցաւերուն. — Սկոյ կուսն լաւ է. անխոնի իւրն լաւ է զահուելով. սարմա, շուրիւր ջուրով եփէ շաքարով սիրոր շինէ լաւ է. պատճառն եփէ ջուրն առ՝ մեղրով մանձօն արա լաւ է. կարիս ար ֆիթիօլ սակա վարգէ ջուրով և սակա շաքարով սիրոր շինէ և լքալ տուր. էլիքսիր տը փոփիէթը առ ալ լաւ է»:

«Խեղի զեղ. — Առ հակիթի մը շափ մարգու բղի՝ ող մեռուցած ըլլայ մարդը. և մէկ հօրա տաւը տարուան հին գինի խառնէ ի միասին լաւ մը՝ տուր որ խմէ ամենը միա՝ ժուլ, մինչեւ ի 24 ժամ քուն լինի յետոյ լաւայ Առաւոժով»:

Ընթերցողդ անշուշտ կրցաւ գաղափար մը կազմել այս մի քանի օրինակներէն (մանաւանդ վերջին ծիծաղաշարժ առասպելաբանութենէն) որ զեղերն ու զարմաններն ըստ արդի դիտութեան կրնան մի միայն իբրեւ ծաղու նիւթ հետաքրքրութիւն շարժել. և զրեթէ ասոր յար և նման են մեր միւս շատ մը բժշկարաններ, որոնք մեծաւ մասամբ օտար և աւելի Հին աբար բժշկներու գործերէն քաղուած կազմուած են:

Դժանոյնք մեր բուն նպատակին, որ է գտնել բառեր որոնք ուսումնական բառարանաց համար կարելի է օգտակար ըլլան:

Բժշկարանիս մէջ հանդիպած ենք զանազան արար, յոյն, լատ, գաղ, իտալ օտար բառերու, որոնք լեզուական կանոնի համեմատ չեն հայացած: Բժշկարանիս էջերուն համեմատ և ոչ թէ պըտրեմի կարգաւ կը յիշենք հետեւեալ բառերն.

Ըստուղուսամ. գրուած է նաեւ Ստուղուսամ. այս բառը պակաս է մեր նշանաւոր և աննշան բառարաններէն. սակայն աւանդ տարակուսելու կ'ըսենք թէ սա հոմանիշ է մեր ի նախնեաց ունեցած Տարր բառին, որուն մեկնութիւնը նման է այս բառին բուն նշանակութեան. օրինակ.

Մեր քննած բժշկարանին մէջ (յէջ 8-9) կը գտնենք հետեւեալ բացատրութիւններն. «Բայց այժմ յիշեմք զընութեան ուսումն. և այս որ զ բաժին է, առաջն այն է որ զիտենայ զըր հիմն. որ է Ըստողոսաբն, այսինքն հոգն, շուրն, քալին, և կրակն»: Բժշկարանը բառին բուն մեկնութեան մէջ կը գրէ. «Բայց Ըստօսն, և Անտարիմա, խօսն, և Էհանան ասացեր են թէ Ըստողոսաբն այն է, որ ամենայն գոյացութեանց հիմն է, և ինքն գործէ ամենայն գործ. Գեդիանոսն՝ և այլք բժշկապետք ասացեր են թէ, Ըստողոսաբն այն է, որ ամենայն իրք առաջ ելնէ իրմէն. և յետոյ կրկին ի ինքն զանաւ Աստուծով. Բազարատն ասէ, և Մահմատն, և Զարարիային որդին ասացեր են թէ Ըստողոսաբն հիմն է ամենայն արաբաժոց. ինքն կերակն է և հոգն է, շուրն է և հոգն է. և ամենայն իրք ի զոցին խառնուելուն կու գոյանա»:

Այժմ յիշելով նաեւ Տարր բառին մեկնութիւններն զորս մեր նախնեաց զրոց մէջ կը գտնենք, որոշ կը տեսնենք որ Ըստողոսաբն և Տարր բառերն մի և նոյն նշանակութիւնն ունին. «Տարր կոչէ՝ որ չորից ունին զգոյութիւնս. յայտոցիկ չորից տարերց տարերք մարմնոցն. (Շ. քարճը) իսկ Էջնիկ կը գրէ «Մարդոյ մարմին ի չորից տարերց խառնեալ է, ի խոնաւութենէ, ի ցամաքութենէ, ի ցրտութենէ, և ի ջերմութենէ: Հայկազեան կը մեկնէ Տարրն. «Գլխաւոր նիւթ և հիւթ՝ որպէս սկիզբն և մասն բաղկացուցիչ զգալի մարմնոց. մանաւանդ հոգ, շուր, օղ, հուր, և բաղկացեալն ի նոցունց նիւթական իրք. բնութիւն ինչ. իսկութիւն. մարմին»: Այսքան օրինակ բաւէ Տարր և Ըստողոսաբն բառերն հոմանիշ բնութենելու. զայլով բառիս հարազատութեան կամ օտարութեան, ընթերցողն արդէն իսկ նոյն բառի խորթ հնչումն գոչակած է որ ինչպէս մեր ուսումնական բառերու մեծամասնութիւնը՝ նոյնպէս նաեւ սա օտարին փոխառեալ է: Մենք այս բառը բազմաթիւ պարսկի تار = իսպիլուս = Տարր հոմանիշին հետ, Գեորգ Գպիւր Տէր Յովհաննէս Պալատեցոյ ընտիր Պարսկ. բառազբքին մէջ կը գտնենք հետեւեալ մեկնութիւնը. «Տարր. Ռանառ: Որոյ յոգնականն այսինքն չորք տարերք ի միտին՝ լինին تار = իւս. դիւքսամ. արպերէն تار = Անտարի կապէ. և է սա ծագեալ ի յունականէ»: Ուրեմն բառիս բուն արմատականն է յունարէն հոմանիշ Στοιχειον = Ըստիսիոն. իսկ մեր հին բժիշկն նոյն բառը ընդօրինակած են վերոյիշեալ իւսլիւքսամ յոյնանիշ բառէն և հնչեր են Ըստուղուսամ:

Տանպուռայ. Բժշկարանս այս բառը կազմեր է իտալ Tamburo քմբուկ բառէն. և կը զործածէ իբրեւ հոմանիշ թմբուկի. ստամբըս նկարագրելու ատեն, անոր ձեւին համար կ'ըսէ (յէջ 17) «ս գիհն տափակ է. և ս գիհն զունտ է ի փորուն գիւն, և իր ձեւն որպէս տանպուռայ է»:

Անժանօթ Մօխուստիլ բառն. որուն մեկնութենէն որոշ բան մը չի հասկցուիր. բժշկարանն կը գրէ «և այս մօնտատիլն է հիմն

ամենայն կենդանութեան» յէջ 11. Իսկ յէջ 12 « և քան զամենայն անդամն մարդուն մասններուն կաշին Մօճրատիլ է աւելի և քան զայս աւելի այլ մօճրատիլ իրը չի կայ » : Եւ յէջ 18, կը գտնենք Պաւստաս որ նշնայէս մեզ անծանօթ մնացած է. « Եւ բնութեան յուսնի ի պաշտպն լինի, որ է պ(ո)նապանն, և պաշտպն այն տեղեացն ասեն, որ զաքոն ի ստամոքէն յաղիքն կու դրկէ » : Այս բացատրութիւնն կարելի է ենթադրել որ լինի միող զօրութիւն մը :

Ալլո. (յէջ 18) անտարակոյս պէտք է լինել Հոմանիշ ի բառարանն դառնաւ Ազո. սանը (զիզուած սպոր) բառին. և արդէն ի բժշկարանին Առ բառը մի և նոյն իմաստով զարժանաւած է :

Աղէճորտ. զործածուած է իրբեւ անուն աւանայն աղեաց. և այս բառն ալ կը պակսի ի բառարանս :

Շարայարեշի

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆ ԲՈՒՆ

HYPERNOTISME

(Շար. տես էջ 331-1900)

Պ

ՅԱՃԱՒԱԳՈՅՆ Հանդիպելի դէպք մ'է բնական ընդ ի մագնիսական քունն փոխութիւն : Զայդ բացատրենք Հետեւեալ դէպքով՝ զոր Պերնէյաժ կը պատմէ.

« Հիւանդանոցի ծառայութեան մէջ թորատուոր մը կը քնանար բնական քնով. դանկկայ երբեք չէի մագնիսացուցած : Միջմով ձեռքը շօշափելով ըսի իրեն. « Մի արթննաւ. քնացի՛ր. Շարունակէ՛ քունդ. »

Զկարենաս արթննալ » : Երկու վայրկեան ետքը, անոր երկու թեւերը վեր վերցուցի. — ուղղադարութեան մէջ էր նա : Ապա թուղուցի զինքը ըսելով թէ յետ երեք վայրկեանի արթննայ : Արթննալն սակաւ ժամաւ. նակ ետքը՝ եկայ խոսակցելու Հետը. նա բան մ'ալ չէր յիշեր եղածէն : Աստիկ բնական կերպով քնացողին Հետ կրցայ յարաբերութեան մէջ մտնել. և այդ բնական քունը փոխուեցաւ մագնիսականի » :

Իսկ Փիլլըր կը գրէ. « Օ. Պերսէի փորձերն, զորս հաստատաւոր է Նշլայտէն ալ, կը ցուցնեն » որ կարելի է բնական քունը փոխել ի մագնիսականն այնպիսի կերպով, որ ամենեւին ծանօթութիւնն չունենան քնոյ ենթարկեալ անձինք : Նոյն Պերսէ կրցաւ կատարել այս փոփոխութիւնը՝ բռնելով իրեն տաք ձեռքը սակաւի մի Հետու խոր քնացողներուն գլխէն, և կամ կեդրոնացընելով անոնց վրայ միաբեւեռ անընդհատ ընտանք » :

Արդէն իսկ Նուալէ զօրավարն հրաւրէ իր այդ փորձը : Խորին քունն եղողներուն քով մօտենալով, անոնց ճակտին կամ ստամոքսին արտաքին խոռոչին վրայ մեղմով կը զննէ իւր մատը : Քանի մը վայրկեան ետքը՝ անոնց հարցումներ կ'ընէր, որք յաճախ առանց արթննալու կը պատասխանէին, և քնաշրջութեան նշաններ կու տային : Եւ այս բանն ստուգած են շատ անգամ Լիւպօլ, Տէլպէօֆ, Ֆօրէլ, Պայլի, Ռիթա :

Թուի թէ այս ամէն ստուգուած իրողութիւնը մեծապէս պիտի ամփոփեն Պերսէի վերոյիշեալ նշանաւոր իմաստը. « Մագնիսական վիճակն իւր շրջանաց և ոչ միոյն մէջ կրնայ սահմանուիլ՝ եթէ անոր ենթարկուած անձին հաւանութիւնն չըլլայ . . . : Ոչ որ կրնայ երբեք ենթարկուիլ այդ քնոյ առանց իրեն ազատ հաւանութեան » :

Զհամարենք՝ թէ միայն բնական քունը կը փոխարկուի ի մագնիսական քուն, վասն զի անգղայացուցիչ քունն ալ կարելի է փոխել նոյնպէս ի մագնիսականն : Ապտոն Սանքլէ Հէրբերյ՝ վայրատալիտէն, այս մասին ճշգրտոյն ծանօթութիւններ տալով կը հաստատէ այս իրողութիւնը բազմաթիւ և հաստատի փորձերով Հետեւեալ պատմութիւնն